

ČO SME SI, TO SME SI...

MARTIN PORUBJAK – DIVADELNÍK, JENŽ BYL POLITIKEM

Jsi divadelník, dramaturg a režisér, který byl před rokem 1989 vnímán tak trochu jako nepřítel zřízení, politiky té doby. Po pádu komunismu jsi ale do politiky vstoupil. Jak jsi pocítoval tu proměnu, neměl jsi pocit jisté nepatřičnosti?

To je taká sugestivně položená otázka, že na ňu môžem odpovedať iba – áno! Hneď jeden z prvých trápne-groteskných zážitkov som absolvoval pár dní potom, ako som sa stal na jar 1991 prvým podpredsedom vlády SR. Premiér Čarnogurský bol kdesi odcestovaný a ja som ho zastupoval pri kladení vencov na bratislavskom Slavíne. Keď som po dlhom a širokom kamennom schodisku vystúpil až na vrchol k Pamätníku osloboditeľov, očakávali ma tam – mňa, vojaka v zálohe, ktorý slúžil v Československej ľudovej armáde v rokoch 1967-69 – traja zástupcovia Ministerstva národnej obrany a veliteľstva bratislavskej posádky: samí generáli! Keď mi prvý z nich podal ruku a ja som zbadal, že má jednu hviezdičku, pozdravil som ho tak, ako ma naučili na vojne: „Dobrý deň, súdruh generálmajor.“ Bolo to úplne automatické, vôbec som si neuvedomil, čo som povedal; „súdruh“ pre mňa patril podvedome k vojenskej hodnosti. Jemu absolútne stuhli rýsy. Poldruha roka po novembri 1989 pochopil oslovenie „súdruh“ ironicky a hneď mu zrejme začali v hlave rotovať obavy, čo tak asi viem o jeho minulosti. Až v momente, keď som zbadal výraz jeho zdesených očí, uvedomil som si, čo to zo mňa vypadlo. Ale už mi pripadalo hlúpe ospravedlňovať sa. Takže keď mi podal ruku ďalší, dvojhviezdičkový, tomu som už povedal: „Dobrý deň, pán generálporučník,“ pričom som slovo „pán“ poriadne zdôraznil; rovnako aj pri trefom generálovi. Chcel som naznačiť, že to prvé oslovenie „súdruh“ bol len môj omyl. Tým som to ovšem ešte viac pohnojil: videl som, že ten prvý generál to vnímal ako jasné politické odlišenie od svojich dvoch kolegov a v duchu už snáď premýšľal o svojej subalternácii. Kráčal som potom k pamätníku za „vládnym“ vencom

a v hlave mi znela trpká Krylova pesnička o kladení vencov... Iste si pamätáš, ako sa končí: „*Nasrat, jó nasrat!*“

Skrátka, nikdy som nebol tak „stavaný“, že by som prahol po nejakej politickej funkcii. Na tribúnach som si pripadal značne nepatrične. Keď po Václavovi Havlovi, Václavovi Klausovi a celej slovenskej vláde hádzali 28. októbra 1991 v Bratislave na Námestí SNP vajčka, tak ma to naozaj bavilo viac, ako keď sme rečnili a zdola sa ozýval zdvorilostný potlesk. Klaus na tej tribúne schytil vajce z profilu a žltok mu stekal po vnútornej strane okuliarov, chvíľu vôbec nevidel. Keď potom delil s Mečiarom Československo, spomenul som si na ten okamih. Už vtedy snáď Klaus Slovensko definitívne „odpisal“.

Jak dnes pocítuješ rozpad Československa?

Stále som presvedčený, že malo byť referendum. Václav Havel v knižke *Prosím stručně* hovorí, že chápe, že referendum by bol čistejší spôsob rozdelenia spoločného štátu, ale že na to mal prísť zo Slovenska nejaký podnet a že nič také nebolo. Ale to nie je pravda. Azda na to Václav Havel zabudol, ale bola veľká petícia za referendum, zorganizovala ju „Iniciatíva Za spoločný štát“ a petičné hácky Za zachovanie spoločného štátu podpísalo na Slovensku 800.000 ľudí. Pavel Tigrid potom v Česku odštartoval petíciu, ktorá mala – na rozdiel od tej slovenskej „Za spoločný štát“ – dve otázky: Ste za, alebo proti rozdeleniu spoločného štátu? Aj túto separátnu petíciu však kladne podpísali státisíce občanov Českej republiky a predstavitelia oboch petícií spoločne odovzdali podpísané hácky vo Federálnom zhromaždení. Petičné hácky obsahovali jeden a pol milióna podpisov.

Keď bol nedávno (6. októbra 2006) Václav Havel v Bratislave, aby prevzal čestný doktorát Vysokiej školy múzických umení a na spoločnej večeri s priateľmi oslávil svoju sedemdesiatku, urobil som s ním rozhovor, kde som sa ho na tu možnosť referenda spýtal. Václav Havel odpovedal, že vtedy za referendum veľmi vehementne bojoval a dodal: „*Ale teraz, s odstupom času si vravím, či pánboh predsa len neurobil dobre, keď dopustil, aby sa to skončilo takto. Pretože sa mi*

Martin Porubjak, XVI. mezinárodní divadelní festival Bez hranic 2006, Cieszyn (Polsko) – právě zde, na neutrální polské půdě, tento rozhovor začal.

FOTO KAREL KRÁL

vidí, že tá spoločnosť, najmä slovenská, k samostatnosti – hoci vnútorné neuvedomelo – smerovala. Ibaže v referende by občania boli za spoločný štát, lebo taká radikálna zmena nebola zakotvená v ich vedomí /.../ to, čo latentne driemalo v tej spoločnosti, by v nej driemalo naďalej, až by sa to jedného dňa opäť prebudilo a zasa by sme sa možno vrátili o niekoľko rokov späť. A stáli by sme zoči-voči tomu istému problému.” S tým by som mohol ako-tak súhlasiť. Ale ten spôsob, ako sa to stalo, bol naozaj ponižujúci a nefér.

Keď sa Československo takto rozdelilo, nebol som nijako nadšený. Po pár rokoch, keď boli Maďarsko, Poľsko a Česká republika prijaté do NATO a Slovensko nie, mal som dosť stiesnený pocit. Vždy, keď som prechádzal hranicu zo Slovenska do Českej republiky (naozaj som vtedy nenávidel ten most medzi Kútmi a Břeclavou), tak som nahlas za volantom zvolal: „Ahoj, NATO!” Veľmi intenzívne som si uvedomoval, že v Čechách som v NATO a na Slovensku nie. NATO pre mňa znamenalo pocit istoty, Mečiarovo Slovensko mimo NATO neistotu. A bolo mi jasné, že s tým človekom a s režimom, ktorý reprezentoval, sa do NATO ani Európskej únie nedostaneme, že veľmi ľahko môžeme skončiť tam, kde Bielorusko. Našťastie prišli voľby 1998 a všetko sa skončilo dobre, takže aj ten most cez rieku Moravu a tú dnešnú hranicu-nehranicu vnímam už celkom inak. Dnes sú vzťahy oboch našich republík veľmi dobré – nech už tu aj tam vládnu pomery akokoľvek kuriózne a „neštandardné” – a špeciálne vzťahy medzi českými a slovenskými divadelníkmi sú azda ešte lepšie ako boli v bývalom Československu.

Vrátim sa ešte k tomu obdobi, kdy jsi byl v politice. Stává se, že politici vnímají umění jaksi ostražitě: s obavou, že je to tak či onak proti nim. Stalo se ti to taky?

Veľmi ani nie. Paradoxne to väčšmi pocitovala moja vtedajšia

vlevo= Volebný plakát ODÚ (Občianska demokratická únia) a jejého predsedu, 1992. Strana existovala necelý rok. Ve voľbách získala príliš málo hlasů a do parlamentu sa nedostala. A pretože to bola strana výrazne pročeskoslovenská, ktorá prohlašovala, že keď skončí spoločný štát, skončí i ona, po zániku Československa (31.12.1992) sa rozpustila; vpravo= Milan Lukeš a Martin Porubjak, kolegové podpredsedové českej a slovenskej vlády.

FOTO ARCHIV MARTINA PORUBJAKA

manželka. Spomínam si na *Revízora* v Slovenskom národnom divadle, ktorý bol inscenovaný tak, ako má byť: aby sa to dotýkalo aktuálnej situácie. Ja som bol vo vláde, ktorá mala minimálnu podporu. Samozrejme obecenstvo v divadle reagovalo na *Revízora* ako na paródiu tej našej vlády. Mojej ženy sa to dotklo. A dotklo sa jej, že sa nehnevám, keď sa ľudia v hladisku smejú.

A tebe to nezlobilo?

Ja som nemal nijaké ilúzie. Dostával som spústu anonymných listov; dopisy antisemitské aj vulgárne, s obrázkami parku na Hviezdoslavovom námestí, kde boli označené stromy, na ktorých odvisnem. Ale o ochranu som požiadal iba jediný raz: keď prišiel do Bratislavy podpredseda českej

vlády Milan Lukeš. Na námestí SNP sa vtedy konalo zhromaždenie nacionalistov, na nábreží Dunaja pred Národným múzeom pod pomníkom českého leva so slovenským znakom zhromaždenie „federalistov“. Mal som obavu, že časť davu z námestia SNP sa poberie k „levovi“ a môj český hosť môže „vyfasovať“.

Politici požívajú rôzne špecifické výhody. Užil sis je?

Nechcem sa vyťahovať a robiť sa krajším ako som, ale patrilo mi medzi tých ostýchavých a pre mnohých trápnych mužov „moci“, akých bolo v novembrových politických funkciách viac. Po mňa keď chodilo auto, tak som nechcel, aby chodilo rovno pred barák, kde bývam, ale prešiel som radšej cez protiháľňú pasáž na Hviezdoslavovo námestie. Ani všeli-

Martin Porubjak, zubným kartáčkem vybavený demonstrant v budove slovenského ministerstva kultúry.

FOTO ARCHIV MARTINA PORUBJAKA

jaké „výhody“ neboli v tých rokoch také rozkošatené ako dnes; a aj tie, ktoré existovali, sa mi nechcelo veľmi využívať.

Niekedy sa ani nedalo. Raz ma nájomníci v našom dome poprosili, aby som nejako zariadil zmodernizovanie kotolne: z tuhého paliva na plyn. Tak som sa spojil so starostkou Starého mesta a požiadal ju o to. Povedala, že sa to technicky nedá. Argumentoval som, že British Council, ktorý je na tej istej ulici, už plynovú kotolňu má a u nás sa stále kúri koksom, pričom rada Starého mesta sa ešte za minulého režimu rozhodla, že kotolne na tuhé palivá postupne zlikviduje kvôli čistote ovzdušia. Starostka mi vysvetlila, že rozšírené plynové rúry, ktoré sú nevyhnutné pre plynové kotolne, sú natiiahnuté práve len po ten British Council, k nám už nie. A ona predsa nemôže nechať rozbiť 50 metrov ulice a žiadať plynárne o výmenu rúr kvôli jednému domu. Odvtedy som – a zrejme oprávnene – považovaný spolu-

nájomníkmi za totálne neschopného človeka. Dodnes sa u nás kúri koksom, hoci barák je už dávno zreštituovaný evanjelickou cirkvou.

V tom čase som aj mohol ľahko získať väčší a novší byt, ale také čosi som považoval za nemravné. Paradoxné bolo, že v tej vláde, v ktorej som vtedy pôsobil a ktorá bola v tých porevolučných rokoch značne idealistická, jediný jej člen takú možnosť využil a presťahoval sa do nóbl prvorepublikového bytu. Bol to jediný minister, ktorý zakrátko nebol prelustrovaný a musel z vlády predčasne odísť. Ale v tom nóbl byte býva dodnes.

Slavní lidé, politiky nevyjímaje, jsou často v mnoha ohledech teatrální. Třeba tím, že dbají o úspěch. K zisku kýžených sympatií jim slouží všelijací vizážisté či psychologové. Nechal sis taky někdy takhle poradit?

Vtedy to tak nebolo. Aj Havel mal ešte krátke nohavice. Ale pamätám si, že agentúra, ktorá pripravovala volebnú kampaň našej strany, sa nám postarala o „reprezentatívne volebné obleky“. Všetci top-kandidáti sme naklusali do krajčírskeho salóna – pamätám si, ako nám tam polonahým brali spolu s nebohým Jánom Langošom mieru, a ako sme sa na seba ironicky uškierali – aby každému z nás ušili dva „volebné“ obleky. Dodali nám ich však iba deň pred voľbami. Takže som celú volebnú kampaň absolvoval „vo svojom“. Dúfam, že akurát preto nedopadla, ako dopadla. Ale tie volebné obleky mi zostali. Jeden používam dodnes – na mimoriadne príležitosti. Ten druhý som daroval synovi, ale musel si ho dať prešif, lebo je chudší. Chodil som v ňom aj po rozpade Československa pravidelne 28. októbra na pražský Hrad, kam ma pozýval Václav Havel. Raz som tam bol so synom. Oba ja vo volebných oblekoch. Ako Laurel a Hardy.

I když se občanovi České republiky může zdát, že moc politikům velmi chutná, oni o takovém apetitu příliš nemluví nebo to rovnou vyvracejí. Milan Uhde v rozhovoru pro SAD přiznal, že si sice nepřipadal jako muž mocný, zažil ale příbuzný pocit své důležitosti. Jak jsi na tom byl ty?

Ja som mal taký pocit dôležitosti napríklad v Maďarsku. Viac ako v západných krajinách. Maďari majú nielen úctu, ale aj – pre mňa veru nie príjemnú – pokoru pred funkciou. Pre Maďarov, ktorí mali svoju šľachtu a demokraciu veľmi nezažili, sú politici šľachtici. Tam sa k človeku, ktorý je vo vládnej funkcii, správajú nielen vrátnici, ale aj vysokí štátni úradníci na naše pomery neuveriteľne devótnym spôsobom. To neexistuje ani na Slovensku, ani v Čechách.

Doma som mal skôr nepríjemný pocit, že ma ľudia spoznávajú. Kúpil som si napríklad na ulici taký ten veľký nanuk Magnum a hneď jedna pani, čo kráčala proti mne, povedala druhej tak, aby som to počul: „Ten si môže dovoliť kúpiť taký nanukisko, ale čo my!“ To nie sú príjemné prejavy pozornosti. Ja mám rád svoje súkromie. Iste sú ľudia, ktorí žijú radi na výslni, ale ja som vždy lutoval kamarátov hercov, že na nich ľudia pokrúkajú, dávajú im podpisovať všelijaké papieriky a za každú cenu nastoja na tom, aby si spolu vypili. Tento druh záujmu ma nijako neteší.

Politici ale väčšinou o pozornosť veľmi stoja. Zvlášť exhibujú v televízi. Hlavně v debatách. Sleduješ tenhle „formát“?

Nie vždy, ale sledujem. Keď to nie je nuda. Zgustol som si nedávno v českej televízii na debatách Paroubka s Topolánkom. Na narcisovi Rathovi. Ani Langer nie je na zahodenie! Vôbec: celé to obdobie pred voľbami, po voľbách a v bezvládni bolo zábavné, i keď čoraz monotónnejšie. U nás sa to rozbehlo „na plné pecky“ po posledných voľbách, v júni 2006. Rozgurážený Mečiar, podgurážený Slotka, jeho podpredsedníčka pani poslankyňa Malíková-Belousovová a dnes najpopulárnejší premiér Fico – to sú naozaj kanóni. Ale aj mnohí noví poslanci sú ohromní. Dívam sa však na to čoraz menej. Kvôli duševnej hygiene. Aj by som sa smial, keby mi nebolo do plaču.

Žijeme v době, kdy film spěje k vytváření zcela virtuálních světů, v nichž mohou být i herecké hvězdy nahrazeny umělými bytostmi. Nebudou nakonec stejně umělé – mediálními magnáty – vytváření i politici budoucnosti? Tedy: pakliže se ti magnáti udrží

ve stínu, pakliže je nepožene touha – jako např. Berlusconiho nebo Železného – po exhibici?

Žeby to boli úplne umelé bytosti? R.U.R.? Naprogramované na inteligentných, slušných, kompetentných, distingovaných, miernych ľudí? Kto by ich volil? Napokon, kto by volil „umeliny“? Všimol si si, že Berlusconi prehral – hoci tesne – hneď po tom, ako si dal urobiť tú nenápadne nápadnú plastiku?

Günther Grass má takú významnú štúdiu, v ktorej dokazuje, ako politika prestala byť politikou, ako sa v globálnom svete rozdeľuje moc medzi globálne korporácie, ako sa politické rozhodovanie ocitá v rukách globalizovaných firiem a bánk a medzinárodných monopolov. Znie to síce nápadne marxisticky, ale niečo na tom bude. Aj Václav Havel vo svojej poslednej knižke uvažuje podobne. V súčasnom svete už nerozhodujú politické strany a nebodaj osobnosti tých strán, tie sú už väčšinou v rukách týchto korporácií. A mediálne podnikanie je tiež podnikanie.

Ekonomická moc prerastá s politickou. Ich záujmy sú často spoločné. Zjavné je to aj pri privatizáciách: daňové prázdniny, finančná podpora štátu, výhody pre investorov.

Keď sa kórejská firma Hyundai rozhodovala, či bude, alebo nebude investovať na Ostravsku, tak sa hejtman Tošenovský a ostravský primátor Zedník usilovali rovnako vehementne ako žilinský primátor Slotka, ktorý pokojne diskriminoval domácich majiteľov pozemkov v prospech kórejskej firmy. „Keby som mal pred predsedom automobilky prosiť poklačiacky, tak to urobím,“ povedal pred cestou do Južnej Kórey Zedník. Hyundai mal záujem vybudovať závod čo najbližšie k Žiline, v hre preto bola priemyselná zóna Nošovice, odkiaľ je do Žiliny, kde je sesterský závod Kia, iba 80 kilometrov. A tak po tvrdých a údajne neriešiteľných česko-slovenských sporoch okolo niekoľkých súkromných chat na kysuckých hraniciach nastala medzi našimi republikami a dvoma severnými regiónmi pod tlakom kórejských megapodnikov náhla idyllická zmena...

V tej súvislosti som si spomenul, že keď sa Československo už dva razy delilo, vždy tesne pred rozdelením sa oficiálne „premenova-

lo” na Česko-Slovensko. Pomlčka – či spojovník? – bola predzvestou rozpadu. Dnes sú naše dva samostatné štáty rovnocennými členmi EÚ. Keď tak ale sledujem na oboch stranách „pády na kolena” pred kórejskými automobilkami, zdá sa mi, že by sme sa k tomu tradičnému názvu s pomlčkou – spojovníkom? – mohli vrátiť a pre zmenu nás „spoločný štát” premenovať na Hyundai-Kia. Trochu by možno nastal problém, keby sa šéf toho štátu po čase ocitol – tak ako šéf juhokórejskej automobilky – v base. Pre Slovensko by to však malo jednu nespornú výhodu: ako časť federálneho štátu Hyundai-Kia by si nás konečne prestali vo svete pliesť so Slovinskom. A navyše by v takejto novej federácii zavládol poriadok, disciplína, a oba naše národy by sa stali odolnejšími. Lebo, ako hovorí český personálny poradca Martin Heger: *„Kto prežije Kórejčanov, prežije všetko. Nadradený Kórejčan sa totiž správa ako absolútny monarcha s neobmedzenou mocou nad spoločnosťou a ľuďmi.”*

Ano, človek si hned začne predstavovať, prečo to asi ti pánové z Ostravy a Žiliny dělají....

Najmä, keď je ten šéf kórejskej automobilky v base za úplatky.

Je zajímavé, jak se touha po moci a souvisejících výhodách často spojuje s touhou po popularitě. Popularita je zkrátka velmi uznávanou metou. Západní člověk chce dosáhnout slávy podobně jako bohatství a moci. Populární osobnost často získává body exhibováním, a to i zcela bezostyšným. Co tomu jako divadelník říkáš? Ako divadelník mám k tomu vzťah pozitívny. Keď vidím bitku Ratha s Macekom, tak si poviem: super divadlo. Mňa na tom pobavilo aj to, ako sa Macek stavál do roly ušľachtilého rytiera, ktorý bráni českú svoju ženu. Pričom výrok Ratha, kvôli ktorému ho Macek inzultoval, hovoril o tom, že sa Macek oženil kvôli miliónom svojej manželky: to bola predsa urážka Maceka, a nie jeho manželky! Lenže keby Macek povedal, že „bojuje” respektíve fackuje za svoju česť, tak to by už neznelo tak dartaňanovsky. Samozrejme – spory tých pánov boli len exhibície dvoch samolúbnych narcisov. Vtedajší predseda lidovcov

Miroslav Kalousek konštatoval, že síce všetky médiá informovali o tom, kto z tých dvoch mušketerov bitku začal, kto komu koľko rán vrazil, ako sa pritom obaja tvárili a ako to komentovali, ale nikde, v nijakom médiu sa nedočítal ani nedopočul, o čom tí zubári na tom kongrese, kde sa to zomlelo, vlastne rokovali. Občana Českej republiky, ktorý aspoň raz do roka chodí k zubárovi, by podľa Kalouska mal viac zaujímať obsah kongresu dentistov než bitka medzi nejakým Rathom a nejakým Macekom.

Popularita exhibicionismu je pěkně vidět na televizních reality show. Co si o tomhle typu zábavy myslíš?

Prvý raz som to videl – o nejaký rok-dva skôr, než sa to rozbehlo u nás – na RTL. Zaujalo ma to ako zvláštny fenomén, na ktorom ma najviac fascinovalo, že sa to volá práve reality show. Lebo v skutočnosti v tom predsa o nijakú realitu nejde! Vidíme tam ľudí, ktorí sú izolovaní v nejakých miestnostiach a ktorí po celý čas žijú v úplne nereálnom svete. Ani náhodou to nie je bežný, reálny život. Tí ľudia sú hermeticky odizolovaní od ostatného sveta, nepracujú. Zabíjajú čas. A pritom vedia, že všade sú nainštalované kamery a že sa na nich dávajú státisíce či dokonca milióny ľudí. V takejto situácii sa predsa nikto nemôže správať reálne a prirodzene. Je to vedomá verejná exhibícia. Takže ten pojem reality show je úplná blbosť. Reality show je podľa mňa skrytá kamera, kde ten, na koho vymysleli habadaúru, netuší, že je snímaný. Situácia je síce vytvorená umelo, ale človek sa v nej správa autenticky. Tzv. reality show taká nie je. Preto ma začala vtedy na tej RTL po hodine-dvoch šialene nudiť.

Na prvú českú „reality show” som sa pozrel až vo finále a videl som ten hysák, ktorý dostal (alebo ho iba predstieral?) víťaz Vladko. Nijako ma to nedojalo, ani nešokovalo. Považoval som to za priemerný herecký výkon. Taký predsa nemôže nikoho normálneho zaujať. Ani voyera! Keby som bol voyer, tak by som sa díval kľúčovou dierkou. Keď sa dívate na niekoho, kto nevie, že sa naňho dívate, tak to vám môže poskytnúť určité vzrušenie. Ale pri televíznej „reality show” by som ani ako voyer uspokojený nebol.

Mnoho diváků ale zrovna hysterický Vladko chytil za srdce. A to právě přehnaně exhibovanou a navenek autentickou emocií. Někteří čeští herci takové „výkony“ reflektují, když říkají, že v sousedství s tzv. autentickou účastníků reality show působí jakýkoliv jejich herecký výkon falešně. Nestane se nakonec i divadlům, že jejich aktéři budou potřebovat jen tu citovou exhibici, na které stojí reality show?

To je „výpekulovaná“ otázka. Tie dve veci, živé divadlo a televízna reality show, predsa nemajú nič spoločné! V divadle si kúpim lístok a viem, že ma tam čaká príbeh, ktorý mi predvedú iní ľudia-herci na scéne, a že to bude mať určitý estetický tvar (to neznamená, že to musí byť krásne, môže to byť aj ošklivé). V divadle prijímam určité pravidlá hry. V „reality show“ je to čosi úplne iné: je to „akože reality“, ale vlastne to „reality“ nie je. Ako herec v divadle by som sa toho vôbec nebál. Reality show je novinka, ktorá sa rýchlo okuká. Ale divadlo sa neokuká. Ani za tie tisícky rokov, čo existuje. Ty ideš na známy príbeh aj druhý, tretí raz a zaujíma ťa dokonca estetická stránka tej veci, zaujíma ťa, ako to herci zahrajú... A potom ťa ešte k divadlu púta čosi, čo ti televízia nedá: živý, bezprostredný, kolektívny vnem. Ten je veľmi podstatný. Ten dokonca vyženie ľudí z bytov, kde má prakticky každý televízor, na námestie, aby spoločne sledovali nejaký významný hokejový či futbalový zápas. Tú udalosť sledujú iba sprostredkovane, ale zažiť to chcú spoločne, dokonca kričia, fandia, sú zúfalí a vzápätí šalejú od radosti. Ten emotívny zážitok v takej intenzite doma osamote nemajú. A v divadle je spoločný zážitok, vnem, a navyše ešte aj živý kontakt prítomný vždy! A keď nie je, tak je to smrť divadla.

Uvedomil som si to, keď som bol po prvýkrát – a veru aj naposledy – na bývalej Novej scéne Národného divadla v Prahe, na predstavení *Stará dobrá kapela*. Herecké obsadenie brilantné: Brodský, Hrušínský, Kemr... Na tej Novej scéne vtedy boli (možno, že sú tam dodnes) také strašne vysoké kreslá. Sedel som tam ako vo vztýčenej vaničke, obalený ulitou nóbl kresla, odizolovaný od všetkých ostatných divákov. Pomyslel som si: to je bezvadné, aspoň ma nebude nikto rušiť, okopá-

vať, drgať do mňa laktom a bojovať o miesto na operadle, nevidím nijakú klímbajúcu hlavu predo mnou... Díval som sa, díval, a zrazu to bolo mŕtve divadlo, hoci herci boli výborní. Uvedomil som si, že keď pred sebou vidím iba vršok operadla a neviem, či v tom kresle ktosi sedí alebo nie, tak mám pocit, že som v tom divadle sám. Občas, veľmi nespemelo, sa ozval tu i tam z niektorej ulity smiech, ale len tak tlmene, lebo každý sa bál zasmiať nahlas. Aby nerušil. Človek, keď vidí, ako sa pred ním trasú desiatky hláv od smiechu a počuje ten rehot, rozosmeje sa slobodne a rád. Ale sám?

Úplne iný pocit som mal kedysi natlačený v úzkych radoch Činoherního klubu, alebo stlačený medzi ostatnými divákmi na podlahe na vankúšoch, ktoré nám milosrdne poskytla Truda v brnenskom Domě umění, teda v starej Husi na provázku, alebo v Brookovom Bouffes du Nord, kde sedíte vedľa seba ako sliepky na pántiku na úzkych drevených laviciach obalených ražným plátom. – To je tá divadelná realita, ktorej nijaká televízna reality show nemôže konkurovať.

Vliv médií je ovšem obrovský. Exhibuje v nich kdekdo, politiky nevyjímaje. Ti naši se pak blíží typům z komedie dell'arte. Jako v té potyčce pánové Macek a Rath. Je slovenská politika podobně teatrální?

Populisti tak vystupujú. Slota príde do spoločnosti – asi zámerne – pripíty a vyvolá tým pozornosť príslušných médií. A potom ide do nejakej televíznej debaty a tam sa to donekonečna prepiera. O to ide! To je na Slovensku populárne. Blízke. Dojemné. Ako v Rusku: aj tam vždy mali a majú pre opilcov slabosť a porozumenie. Veď opit sa je také ľudské!

Mluvíš o tom, jak chtějí být politici „lidští“ a mně se vybavil televizní portrét Vladimíra Mečiara. Předváděl tam, jak doma mamince seká dříví. Ta lidská tvář, kterou nasadil, byla, zdálo se mi, typicky slovenskou kombinací cituplné péče a hrubé síly. Rozpřáh se a sekl tak mocně, že zlomil topírko...

To je ono! Mečiar dobre vedel – ako v reality show – že ho sníma

Slovenské národné divadlo, setkání při představení inscenace Tančiareň, 29.1.2003: s Martinem Porubjakem Václav Havel a jeho slovenský partner, Rudolf Schuster.

FOTO ŠTAFAN PUSKÁŠ

kamera, a tak divákovi hrdo ukazoval zlomené porisko. Bol pyšný, že ho zlomil. Je silák! Chlap! Lenže každý, kto manuálne pracuje a čo len s priemernou zručnosťou sekal niekedy sekerou drevo, vie, že ten, čo zlomí porisko, je babrák a nešika. Ale on mal pocit, že je majster sveta a na celé kolo sa víťazoslávne vyšiel na divákov so zlomeným papekom v ruke...

A spomínaš si na ten dvojkríž u nich na záhrade? To ešte snád jeho otec za slovenského štátu utľapkal na dvore vidieckeho domčeka z betónu trojvršie s dvojkrížom, teda štátny znak. Aj to sa prezentovalo ako vlastenecký počin: že tam nemali záhradného trpaslíka, ale štátny znak.

Mečiarův výstup byl taky jak z komedie dell'arte. Divadlo české politiky se ale v poslední době, co se objevuje jeden korupční skandál za druhým a politici si vzájemně vyčítají styky s podsvětím, nejvíc podobá mafiánské gangsterce nebo parodii na ni. Zaznamenal jsi na Slovensku něco podobného?

Médiá v Čechách, najmä televízia, to vedú profesionálnejšie a efektnejšie „predať“. Na Slovensku bol nedávno škandal v súvislosti s odpočúvaním telefonických rozhovorov v rámci SIS, teda Slovenskej informačnej služby (čosi podobné ste mali aj v Česku). Nasledovali komentáre a úvahy: či je to provokácia, či je to legálne, ktorá strana to na koho „našila“ atď. Ale nebolo to tak šikovne odsnímané a komentované ako u vás. Slovenskí reportéri neprenikli tajne a pod inou identitou do agentúrnych či mafiánskych prostredí ako ich českí kolegovia. Proste, bolo to omnoho amatérskejšie; viac dohadov než faktov, formulácie opatrnejšie, dôkazy menej presvedčivé. Českí komentátori majú navyše hlasy vzrušenejšie, formulácie ironickejšie; zábery skrytých kamier sú indiskrétnejšie. Rovnako ako českí politici, aj českí mafiáni, pašeráci pohonných látok a finanční šíberi a tunelári odpovedajú a správajú sa omnoho pohotovejšie ako ich slovenskí kolegovia. A potom tu máte ešte aj skvelých šoumenov, ako je ten Grossov a Paroubkov šéf premiérskej kancelárie, ktorého vyplazený jazyk snád poznajú v každej domácnosti. U nás sa s tými „investigatívnymi“ kauzami redaktori aj politici trápia. Takže je to celé akési utrápené a neprehľadné. U vás je to prehľadnejšie a profesionálnejšie – a tým pádom do toho aj verejnosť viac vidí. Lenže aj u vás, aj u nás sa napokon nič nestane...

Milan Uhde, v souvislosti s pocitem, že politika hraje jakousi gangsterskou hru, soudí, že mnozí čeští politici chápou své působení v té oblasti jako výnosnou živnost: a nejde jen o plat, ale i o účast v různých správních či dozorčích radách, o různé výhody. Takoví lidé podřizují vše tomu, aby v politice zůstali. Je v tomto ohledu nějaký rozdíl mezi Českem a Slovenskem?

K tomu patří ešte aj imunita. V Česku dokonca platná doživotne, čo

u nás neexistuje. Ale inak je to aj u nás, aj u vás rovnaké. Pred voľbami sa vždy hovorí o snahe poslaneckú imunitu obmedziť iba na výroky, ktoré odznejú na pôde parlamentu, ale potom, keď už tí, ktorí to tak nekompromisne kritizovali, v tom parlamente sedia, tak akosi nenachádzajú – ako sa v ich ptydepe vraví – „politickú vôľu“, aby prijali príslušný zákon, ktorým by svoje imunity, ale aj rôzne iné prebendy a „extravursty“ zrušili či aspoň obmedzili. Z toho logicky pramení ohromný pocit výlučnosti; to máš skoro ako u šľachty v stredoveku, ktorá nepodliehala svetským súdom. Aj tá šľachta dostávala od panovníka rozličné léna, územia, dedinky a zámky, právo prvej noci a posledného slova... Toto je na Slovensku rovnaké ako v Česku. Česi sú však podľa mňa demokratickejšie založení. Chcú pánom vidieť na prsty a sú si vedomí, že na to majú právo. Pospolitý ľud slovenský však odjakživa považoval pánov – a teda aj politikov – za nejakú divnú a uzavretú skupinu ľudí, ktorí sa zaoberajú divným a nie celkom solídnym povoláním. Politiku považoval – na to máme pekný výraz – za „panské huncútstvo“ a svet politikov za svet o sebe. Ľud si ich síce svojím spôsobom vážil, ale nechcel sa o nich a do nich moc starať. Zároveň však nechcel ani pripustiť, aby politici zasahovali do ich sveta. Potom tí najodvážnejší boli Jánošiči! Toto je princíp dvoch svetov, rozdelenie na pánov a poddaných. To, že politici sú ľudia nami volení a nám teda aj zodpovední a nami kontrolovateľní, to sa ešte u väčšiny obyvateľstva na Slovensku neujalo. V Česku zrejme áno. Preto je u vás väčšia zvedavosť na politikov, na ich činy a rozhodnutia, na ich profesionálny i súkromný život, ale aj väčšia snaha zasahovať do politiky, byť voči politikom aj v politike aktívny.

Azda je to tak aj preto, že v Čechách a na Morave bola vždy rozšírená spolková činnosť (jej miera sa so Slovenskom takmer nedá porovnať): od Sokola cez skauting, všetky možné i nemožné záujmové skupiny a združenia záhradkárov, filatelistov, drobných chovateľov, psíčkarov, turistov, vodákov, šachistov, tenistov, čundrákov, historikov. To vieš, že v Českej republike je najviac amatérskych astronómov na počet obyvateľov na svete? A veľmi úspešných! Takých, ktorí objavili a pomenovali vesmírne telesá. Takéto rozvinuté

spolkárstvo v Uhorsku neexistovalo. Aj v Maďarsku, aj na Slovensku platí vzťah vrchnosť a my: každý je na tom svojom majetku, vo svojej záhradke, a s tými ostatnými sa až natolko nespája. Ľudia sa družia a združujú v krčme.

Možná je ta odlišnosť dána i spíše vesnickým charakterem Slovenska. Nejsou i obyvatelé slovenských měst svobodomyšlnější, demokratičtější založení, než obyvatelé venkova?

Áno, tie dve slovenské veľké mestá (nemôžem napísať „veľkomestá“, lebo to by bolo prehnané) boli odjakživa liberálnejšie než ostatné Slovensko. Skrátka Bratislava a Košice sú zvláštny fenomén. Aj preto, že sú multietnické. Košice boli po prevrate 1918 prevažne maďarské a židovské, Bratislava-Pressburg-Poszony bola predovšetkým maďarská a nemecká, v menšej miere slovenská a židovská. Jej obyvateľia ani neboli veľmi nadšení, že majú patriť do Československa, po vojne napísali listy do Versailles a do USA prezidentovi Wilsonovi a žiadali, aby mesto dostalo zvláštny štatút slobodného mesta, podobne ako Terst; aby mohlo byť samostatné a zostať multietnické. Dokonca navrhovali, aby sa volalo Wilson – to mal byť trik, ako získať pre tú myšlienku amerického prezidenta. Lenže Československo potrebovalo Bratislavu ako významný prístav na Dunaji, a tak sa Bratislava stala súčasťou novej republiky. Maďari a Nemci, ktorí žili v Poszony-Pressburgu i na ostatných zmiešaných územiach a ocitli sa v Československu, keď tu chceli zostať, museli prijať československé štátne občianstvo. Tí – a bolo ich veľa – ktorí to odmietli, sa vysťahovali: buď do Maďarska, alebo do Rakúska. Bratislava sa vyludnila o značnú časť populácie. Košice takisto. A vtedy – keď slovenská inteligencia takmer neexistovala – prišlo na Slovensko veľa Čechov; založili v Bratislave univerzitu, gymnáziá, stali sa vládnymi a mestskými úradníkmi, spravovali pošty, železnicu, vyučovali na školách – všetky tie posty dovtedy zastávali najmä Maďari. Málokto dnes u vás vie, že Slovenské národné divadlo bolo v Bratislave založené roku 1920 členmi divadelnej spoločnosti Východočeského divadla z Pardubic, ktorú viedol Bedřich Jeřábek. Samostatný sloven-

ský činoherný súbor vznikol v SND až v roku 1932 a až do roku 1938 pôsobili v SND vedľa seba dva činoherné súbory: český a slovenský... Takže po prevrate bola Bratislava ešte multietnickejšia: popri Slovákoch a Židoch pribudli k nemalým zvyškom Maďarov a Nemcov výrazne Česi. Prišli najmä mladí, zakrátko sa oženili, obyvateľstvo sa premiešalo. V dvadsiatych rokoch sa pristahovala do Bratislavy z Veľkých Karlovíc pri Vsetíne aj moja stará mama so svojou malou dcérkou a dokonca i so svojou matkou. Tri ženy troch generácií. Podľa štatistik, ktoré boli zverejnené vlni, má dnes 50% obyvateľov Bratislavy český pôvod! Nie inak to bolo v Košiciach, ktoré zažili dvojitý exodus maďarských obyvateľov (1919, 1945 – pričom v rokoch 1939-1945 patrili Košice k Maďarsku) a dve veľké vlny príchodu Čechov (po roku 1919 a začiatkom 60-tych rokov, keď sa začali budovať Východoslovenské železárne). Takže to sú dôvody, pre ktoré sú Bratislava a Košice tak trochu netypické slovenské mestá.

Dnes má Bratislava takmer pol milióna obyvateľov, Praha jeden milión dvesto tisíc. Aritmeticky vzaté by mala byť v Bratislave aspoň tretina z počtu divadiel, ktoré sú dnes v Prahe. Ale je ich omnoho menej. V Bratislave chýba aj pestrosť a rôznorodosť pražského kultúrneho prostredia – či už ide o divadlá, galérie, hudobné telesá, alternatívne scény a kluby, knižnice atď. To nesúvisí iba s peniazmi, ale aj s mentalitou a kultúrnymi potrebami spoločnosti.

S mentalitou možná souvisí i trochu rozdílný vkus, tedy i odlišnosti v divadelní kultuře...

Áno, vy máte napríklad bohatú muzikálovú produkciu; nielen zahraničných, ale aj nových pôvodných českých titulov. Rýchlo a pružne ste nabehli na taký ten broadwayský spôsob prezentácie hviezd. Viete ich aj vyrobiť, aj predat. V takej To Fantastike menežment, reklama, prezentácia fungujú ako hodinky. Ale na druhej strane máte aj pestrejšiu a verejnosťou – alebo aspoň časťou verejnosti – akceptovanú alternatívnu scénu. Od „kamenného“ Divadla Na zábradlí cez Pařížkovo Divadlo Komédie až po rôzne klubové scény a skupiny. Každá z nich má svoje publikum. To je publikum, ktoré nechodí do Národného divadla, ale

má svoje alternatívne idoly. To na Slovensku takmer niet. Chýba tu „skupinové fandovstvo“. Stoka predsa bola, je, a dúfam, že aj bude jedinečné divadlo – ak pravda prežije vyhnanstvo zo svojej budovy, ktorú práve mesto demoluje, aby tam postavilo – okolo po dvadsiatich rokoch ešte stále nedokončenej novostavby Slovenského národného divadla – miliónárske mrakodrapové City. Ale ani ako dlho existujúci a aj medzi-národne uznávaný divadelný súbor nenašla Stoka doma takú podporu, akú by si zaslúžila. Viac je akceptovaná v Česku než na Slovensku. V Bratislave sú pritom tisícky vysokoškolákov. Keby podobné divadlo bolo v Brne alebo v Prahe, tak by už dávno malo aspoň v študentskej komunite istú „fandovskú“ skupinu – minimálne okolo dvetisíc divákov. To znamená, že v stopäťdesiatmiestnom divadle by vypredalo štrnásť repríz. Do Stoky som však prišiel na prvú reprízu a bola viac než poloprázdna. A to ešte pri divadle fungovala skvelá krčma! Prítom „fandovskú skupinu“ Stoka mala, ibaže neprimerane malú. Keď Stoka pred vyhnaním a demoláciou usporiadala vo svojom divadle šnúru derniér celého svojho repertoáru, divadlo bolo nabitá. Fanúšikovia sa so Stokou lúčili a prišli. Každú derniéru naplnili do posledného miesta. Ale každá bola iba raz.

U nás na Slovensku panuje dosť priemerný vkus, navyše to, čo je neoficiálne, je pre mnohých pofidérne. V Česku má to neoficiálne často väčšiu váhu ako oficiálne! A niekedy aj popularitu.

Vladimír Strnisko sa raz vrátil z Moskvy – bolo to dávno, v minulom storočí, niekedy koncom šesťdesiatych rokov – a rozprával mi, ako sedel v Klube spisovateľov, zrazu tam vošiel nejaký muž a všetci ho mimoriadne úctivo zdravili. Bolo jasné, že do Klubu spisovateľov vošla hviezda. Strnisko sa opýtal, kto to je, ale meno mu nič nehovorilo. Vysvetlili mu, že je to spisovateľ, ktorý dosiaľ publikoval iba v samizdate. Napriek tomu – ale tak trochu azda aj práve preto – sa stal hviezdou moskovskej intelektuálnej scény. Aj v Prahe boli mnohí spisovatelia známi, čtení a populárni, hoci publikovali „iba“ v Petlici. To v Bratislave neexistovalo. Bolo nemožné, aby sa mladý Šimečka, ktorý vydal dve vynikajúce knižky v samizdate, stal hviezdou oficiálnej literárnej obce.

Čím menší je svet, v ktorom lidé žijú, tím jsou asi náchylnější ke kompromisům, a tak se zužuje i jejich vkus. Líbí se jim, co se líbí ostatním.

Komunita je menšia a tým pádom uzavretejšia, izolovanejšia od „vonkajšieho“ sveta. Čo sme si, to sme si, všetci sme Slováci.

Bratislava bola ešte za mojich školských liet taká väčšia dedina. Nie rozlohou, ale mentalitou. Rozšírila sa až po druhej svetovej vojne vlnou prístahovalcov z vidieka, a to, čo je dnes považované za širšie centrum, bola vtedy ešte periféria. Bulhari tam mali záhrady a chodil som k nim s rodičmi nakupovať zeleninu a ovocie. Brávali sme si so sebou obložené chleby – ako na výlet na vidiek. Tam, čo je dnes štadión Slovana Bratislava, bola konečná električky: koniec sveta. Mentalita prístahovalcov z tých čias, a čiastočne aj ich detí, je mentalita vidieka a malomesta. Z vidieka je ešte dnes väčšina bratislavských študentov. Vidieť to aj na tom, ako sa mesto vyprázdňuje počas sviatkov. Sviatky sú čas, kedy sa schádzajú celé rodiny. Súvisí to s náboženskými zvykmi a silnou rodinnou mentalitou. Cezpoľní študenti odchádzajú z Bratislavy za svojimi rodičmi. Najedia sa doma, donesú si potraviny na pár dní, a keď príde ďalší predĺžený víkend, cestujú domov. To je publikum, ktorému poetika Stoky musí byť vzdialená.

Má ta mentalita vliv na výběr repertoáru Slovenského národného divadla, v ktorom jsi dramaturgem?

Myslím si, že má. Rolu hrá hoci aj priveľmi „liberálna morálka“ dramatickej predlohy. Pred niekoľkými rokmi som dostal dva-tri týždne po britskej premiére od môjho študenta Miroslava Beblavého, ktorý trávil semester v Škótsku, veľmi dobrý preklad Marberovej hry *Closer*, po slovensky sa to vtipne volalo *Bližšie od teba*. Veľký záujem o spoluprácu prejavila mladá filmová režisérka Eva Borušovičová. Mala veľmi precíznu predstavu o tej inscenácii, Aleš Votava pripravil náčrt scénografického návrhu, predložili sme obsadenie. Najprv to vyzeralo nádejne, ale tesne pred podpísaním zmluvy si to vtedajší riaditeľ činohry rozmyslel. Dôvod: príliš otvorene sa tam hovorí o erotike. Iným problémom môže byť „náročnosť“ repertoáru, experimentálny

charakter hry. Aj v takomto prípade sa zohľadňuje „divácky vkus“. Pitínskeho inscenácia Bernhardovej hry *Ignorant a šialenec*, aj keď je ovenčená cenami, nemá v SND nijakú úžasnú návštevnosť – už od takej šiestej, siedmej reprízy. Chodíme s tým po festivaloch a po zahraničí, ale v Bratislave to svoje publikum veľmi nenašlo. Podobné to bolo s Taboriho *Mein Kampfom*, Schimmelpfennigovou *Arabskou nocou* – aj keď tá zaznamenala na istý obmedzený čas záujem gymnazistov, potom, čo sme zorganizovali cieľenú kampaň a jednu veľmi živú debatu so študentmi po dopoludňajšom predstavení. Ale aj tak po krátkom čase „odišla“ *Arabská noc* z repertoáru... Ľudí, ktorí hľadajú v divadle niečo iné ako zábavu a rozptýlenie, nie je v Bratislave veľa. V Prahe v Divadle Komédie som bol na iXtej repríze Bernhardovej hry *U cíle* a dostal som sa tam len vďaka šéfovi divadla Pařízkovi, lebo hoci bola streda, všedný deň uprostred týždňa, divadlo bolo vypredané. V tom je Bratislava ešte vždy malomestská.

Možná, že s tím malým světem – tentokrát myslím sice větší, než slovenský, ale taky malý svět český – možná souvisí, že zdejší politici nejsou schopni přijmout kritiku. Vesměs ji považují za projev nepřátelství. Jak je tomu na Slovensku?

Myslím si, že tak je to v každom povolaní. Zuzana Uličianska napísala v recenzii na Grumbergove *Krajčírky*, ktoré hráme na Malej scéne SND (v Česku sa to volá *Krejčovský salon*), že Marián Labuda nemá dispozície na to, aby zahral krajčírka. To Labudu šialene urazilo, lebo jeho otec bol krajčír a Marián vyrástol medzi šijacími strojami. Nepríčetne sa rozčúľil a nevie to Uličianskej zabudnúť. Hovoril som mu, vykašli sa na to... Opakujem mu to od študentských čias, Marián bol už vtedy na nespravodlivú kritiku alergický. Prvú samostatnú inscenáciu sme na VŠMU uviedli už ako druháci: Mrožkove jednoaktovky *Veselica* v réžii Petra Mikulíka a *Strip-tease* v réžii Milana Lasicu. Bolo to prvé uvedenie Mrožka na Slovensku, odohrali sme okolo päťdesiat vypredaných repríz. A v bratislavskom Večerníku napísal kritik Ladislav Obuch, že to nebolo nič moc. Marián Labuda, ktorý mal vtedy devätnásť rokov, sa tak rozčúľil, že zobrať väpno

a štetec, išiel do DILIZA (vtedy slovenská DILIA), kde bol ten Obuch riaditeľ, a na jeho dvere napísal: „Ladislav Obuch je vyložene zlý kritik!“ To bolo veľmi dlhé, hoci jednoznačné vyjadrenie. Samozrejme, že sa na tom všetci zamestnanci DILIZA škodoradostne bavili, ale ja som sa už vtedy usiloval Mariánovi vysvetliť, že urobil blbosť: „Tým, koľko si si s tým dal námahy, dokazuješ, ako tú kritiku berieš vážne.“ Teraz, keď ho po štyridsiatich troch rokoch rozčúliła Uličianska, mi povedal: „Ty ma od študentských čias učíš, že to nemám brať vážne, a ja som sa to ešte stále nenaučil.“ Marián Labuda je presvedčený, že kto ho kritizuje, ten mu osobne ubližuje. A tak je to aj v politike.

Je kritika a kritika. V súvislosti s nedávnymi spory kolem slovenského ministra kultury Františka Tótha, kde jsi patřil mezi ty, kteří žádali jeho odvolání, proběhla na Slovensku chatová diskuse, kde ti nadávali i do židů. Účastníci těchto diskusí jsou sice zvláštní druh lidí, přesto mě napadlo, jestli to nesouvisí i s latentním nacismem, který se myslím na Slovensku objevuje víc než v Čechách.

Však sme aj mali vlastný antisemitský štát. Ako píše historik Ján Kamenec: „*Slovenská republika bola v nacistami kontrolovanej Európe jediným neokupovaným štátom, ktorý deportácie židov uskutočnil vlastnými administratívnymi a mocenskými silami – odôvodňovala to ochranou svojich vnútorných záujmov. Slovenská vláda sa zaviazala zaplatiť Nemecku za každú vyvezenú osobu – ako «osídlovací poplatok» – 5.000 korún, za to Ríša sľúbila, že si nebude robiť nároky na zanechaný majetok po deportovaných židoch a zároveň garantovala, že ich už nikdy nevráti na Slovensko.*“ Tým pádom mala Slovenská republika pre svojich verných zabezpečenú beztriestnu arizáciu židovských majetkov „na večné časy“. Preto aj nie také dávne snahy Slovenskej republiky získať odškodnenie od Spolkovej republiky Nemecko dopadli negatívne. A antisemitizmus sa prejavil – podobne ako v Poľsku – hneď po návrate tých niekoľkých židov, ktorí prežili holokaust. Vypukli dokonca nové pogromy.

Nedávno o tom vznikol dokumentárny film, ktorý stihol paradoxný osud. Asi pred rokom a pol ho vysielala Slovenská televízia. Hoci film získal ceny na viacerých festivaloch, mohol sa u nás vysielat iba s „vysvetľujúcou“ debatou. Vedenie televízie spochybňovalo objektívnosť dokumentu, k jej stanovisku sa v televíznej debате pridal aj Ján Čarnogurský. Táto neslávná etapa našej minulosti je ešte stále tabu. Na druhej strane máme Ústav pamäti národa, čo Česi nemajú, kde sa archivuje a spracováva nielen dokumentácia komunistických zločinov. Najnovšie budú zverejnené aj zoznamy arizátorov z čias slovenského štátu. To svedčí v prospech tej časti slovenskej verejnosti, ktorá sa chce s minulosťou vyrovnat. Je tu však aj verejnosť z nacionalistických, ale aj z niektorých katolíckych kruhov, ktorá by najradšej o zločinoch Slovenskej republiky mlčala, alebo aspoň hovorila o nich opatrnejšie. Iba tak – ako sa vraví po nemecky – „durch die Blume“, teda doslova „cez kvetinu“, čiže aby to vyzeralo lepšie, krajšie a „voňavejšie“, než to bolo v skutočnosti.

V Čechách se vede jeden generální spor: podle jedné představy by měli politici vycházet z jakési vize budoucnosti, jejich politika by tedy měla obsahovat určitou etickou normu, a podle druhé představy současná politika morální otázky vůbec neřeší, neboť se zabývá výhradně hmotnými problémy. Tuším tvou odpověď, přesto se zeptám: k jaké představě by ses přiklonil?

Odcitujem Václava Havla z Prosím stručně: „*Mám intenzivní pocit, že Evropská unie se dnes nechává bez odporu vléct celkovým směřováním soudobé globální civilizace, to znamená, že její hlavní ideou je růst pro růst, tvorba zisku, zisku pro zisk a za každou cenu, rozkvět a blahobyť, leč bohužel naprosto jednodimenzionální. Dohnat a předejnat Spojené státy, to je přece hlavní dnešní cíl Evropy. Případá mi to jako cíl velmi ubohý. /.../ Dnešní Evropská unie mi připadá hrozně technokratická a materialistická.*“ Nemám k tomu čo dodať. Kamarát Karel Steigerwald ma iste obviní za to, čo tu citujem a s čím súhlasím; že rozmýšľam ako naivný idealista a „strojca krajších zajtrajškov“. Ale mne naozaj v súčasnom „politickom myslení

a správaní” strašne prekáža pragmatické uvažovanie iba v limite jedného volebného obdobia, ten úbohý prezientizmus. V Česku teraz z takéhoto uvažovania vybočila Strana zelených: ekologický program má predsa len znaky myslenia na dlhšiu etapu než na štyri roky.

Jeden príklad zo Slovenska. Minulý rok sa stal ministrom kultúry vzpomínaný František Tóth. Pozýval si nás divadelníkov k sebe po skupinkách (ja som bol úňho spolu s Petrom Mikulíkom), aby nás presvedčil, že novostavba SND – ktorú chcelo ministerstvo pôvodne predať nejakému príčinlivému americkému podnikateľovi – bude konečne po dvadsiatich rokoch dokončená 1. septembra 2006. Keď sme vyjadrili svoju skepsu, lebo sme poznali aktuálny stav tej „novostavby”, povedal, nech sa nebojíme, že to bude „stopercentne hotové, lebo Miki (tým myslel premiéra Mikuláša Dzurindu) chce ešte pred voľbami strihať pásku”. Vôbec ho nezaujímalo, aký je stav tej budovy a čo tam ešte treba urobiť. Slovníkom aj gestami pripomínal komunistického funkcionára, ktorý dáva svojim podriadeným žoviálne najavo, že je s nimi „na jednej lodi”, a že keď si to ten papaláš, jeho šéf Miki, zaumienil, tak to treba urobiť a basta. Zároveň nám spikle-necky i gramaticky naznačoval, že je s tým Mikim dôverný kamoš a že si s ním tyká. Je to drobnosť, ale aj z nej vidieť, aká politická kultúra tu vládne. Keď sme začali protestovať, tak sa minister úprimne rozčúli: „Čo máte proti mne? Vy ste na mňa vysadený! Veď už do mňa nerýpte, ja tu budem len do septembra, potom budú voľby a príde iný minister. Všetko bude zasa inak. Tak mi nekomplikujte život!” Čistý prezientizmus. Pán minister sa ani nepokúšal predstierať, že ide o čosi viac než o volebnú agitáciu. Po nej (po nás) potopa!

Byl jsi politik, teď už jsi zas spíš ten, který se s politiky dostává do konfliktu. Na myslí mám stávkování divadelníků v době Mečiarovy vlády a naposled právě boj s ministrem kultury Tóthem. Neunavuje tě tohle válčení?

Keď mi minister povie, že „Miki chce strihať pásku”, tak sa neviem ovládnuť. Reagujem emotívne, čo ma šťve. Raz som sa neovládol ani na zasadaní vlády, keď minister vnútra Ladislav Pittner rozvinul de-

batu – bolo to niekedy v roku 1992, teda ešte existovalo Československo – o dislokácii jednotiek slovenskej armády; podľa jeho názoru bola veľmi nevýhodná, lebo napríklad letecké sily sme mali hlboko vo vnútrozemí. (Inak to ani nešlo, Rakúsko bolo neutrálny štát a vojská štátov Varšavskej zmluvy museli byť dislokované v určitej vzdialenosti od jeho hraníc.) Ale ministrom Pittnerovi sa to zdalo nevýhodné, lebo – ako povedal – keby došlo ku konfliktu (opakujem: bolo to ešte v čase, kedy existovalo spoločné Československo), tak Česi by mohli bombardovať Bratislavu behom 10 minút a my by sme mohli bombardovať Brno až po 20 minútach. Vtedy som sa prestal ovládať a začal som naňho jačať, že čo to hovorí, nech okamžite prestane! Premiér Čarnogurský ma chytil za ruku a hovoril, nech sa upokojím, ja som blabotal, že mám babičku a maminku z Moravy a myslel som, že na toho Pittnera skočím. Pritom mi bolo jasné, že on to s tým bombardovaním Brna nemyslel snáď tak, že už v duchu videl rozbombardovaný Petrov a mŕtvolky na Zeliňáku. On sa len tak hral s plánmi a s mapami a s lietadielkami na nejakom modeli. Z jeho strany to bola iba racionálna technokratická úvaha. A šokovalo ho, že na racionálnu úvahu môže niekto reagovať tak emotívne a hystericky. Proste som sa neovládol. Podobné to niekedy bolo aj pri debatách s ministrom Tóthom, či už na pôde ministerstva, alebo v televízii.

Mně se vybavuje, jak jsem byl v Bratislavě v době vašich bojů s Mečiarovou vládou. Tehdy se mi zdálo, že se tomuhle konfliktu věnuješ velice intenzivně. A že se v tom můžeš občas cítit i trochu osamocen. Proto jsem se ptal na tu únavu.

Únavu? Neviem. Niekedy to bolo zábavné, inokedy únavné.

V tom čase sme na protest proti absurdným opatreniam ministra kultúry Hudeca štrajkovali celý mesiac a dokonca sme obsadili aj ministerstvo kultúry a prespali tam. Podporovala nás široká verejnosť, a keď sme usporiadali protestné zhromaždenie na Námestí SNP v Bratislave, zaplnilo sa tak ako v novembri 1989. Keď sme vnikli do budovy ministerstva, minister Hudec sa vylakal a začal s nami vyjednávať, dokonca sme sa už dohodli na niektorých bodoch. Vyzeralo to,

že dohodu podpíšeme. Zrazu ho však ktosi odvolal telefonicky, zrejme premiér Mečiar. Hudec vybehol bočnými dverami z kancelárie s kabátom na hlave a ušiel z budovy ministerstva. Potom na nás poslali policajnú jednotku. Veliteľ bratislavskej polície dostal rozkaz, aby budovu vypratá. Na čo mal aj legálny nárok: budova patrila štátu a my sme tam boli proti vôli ministerstva, ktoré v budove sídlilo. Policajná jednotka obsadila schodište a halu, v ktorej sme si posadali na zem a chytli sa za lakte. Ja som držal pod ľavým lakťom Emíliu Vášáryovú a pod pravým redaktorku z denníka SME, ktorá z toho mala dosť veľký šok a celá sa triasla. Policajti nás obstúpili zo všetkých strán a ich veliteľ, náčelník bratislavského zboru, nám oznámil, že sme v budove ministerstva nelegálne, že ministerstvo požiadalo políciu, aby vypratala budovu a našou povinnosťou je budovu opustiť. V opačnom prípade bude polícia nútená použiť donucovacie prostriedky. Asi meter odo mňa stál mladučký policajt a s obdivom hľadel na Emíliu Vášáryovú. Tak som mu ticho povedal: „To som zvedavý, ako budete násilím vyvádzať pani Vášáryovú.“ On absolútne stuhol. Jasne som videl, ako pri tej predstave podľahol panike. Do očí mu vstúpili slzy. Bolo jasné, že k tej dáme má bezmedznú úctu a že si tú absurdnú situáciu, ako božskú Emíliu vlečie dolu schodmi, nevie ani len predstaviť. Podobných chlapcov v uniformách tam bolo viac. Ale boli tam aj iní, ktorým nič dobré z očí nekukalo.

Keď sme zostali sedieť a nepohli sme sa, tak policajti prikočili k činu. Začali brať ľudí z prvého radu. Najprv schmatli a vyviedli jednu mladú bábkarčku; útle dievča, ktoré malo asi štyridsať kíl, a to spravili ohromnú psychologickú chybu. Lebo v tej chvíli aj tí najväčší váhavci, ktorí tam medzi nami sedeli a zrejme sa aj trochu báli, začali kričať, čo to robia. Tí policajti ju však vyvlekli von, ťahali ju dolu schodmi, dievča nariekalo. Potom schmatli dvoch hercov: Štefanovi Kožkovi zlomili ruku a Tiborovi Vokounovi prst. Pred ministerstvom, kde ich nakladali do policajného autobusu, sa zhromaždil dav. Ľudia začali protestovať a kričať. Rev z námestia bolo počuť až do haly na prvom poschodí. Vtedy nám veliteľ zásahu oznámil, že prerušuje akciu, odmieta riešiť situáciu takýmto spôsobom a odvoláva zásahovú jednotku. Požiadal nás, aby sme odišli aj my. Na druhý deň bol odvolaný. Od prítomných novinárov, ktorí mali so

sebou také tie obrovské mobilné telefóny, čo vyzerali ako poľné aparáty z druhej svetovej vojny, sme sa onedlho dozvedeli, že bol na nás vyslaný útvár rýchleho nasadenia. Tí ostrí chlapi sídlili v Senci, 25 kilometrov od Bratislavy. Nastúpili do autobusu, vyrazili zo Senca, cestou sa však dozvedeli, že policajti, ktorým mali prísť na pomoc, od akcie odstúpili, a tak ani oni do Bratislavy nedorazili. Mečiarovi v ten večer odmietol poslušnosť prezident policajného zboru hlavného mesta a nakoniec aj jednotka rýchleho nasadenia, a tak premiér zistil, že nemá až takú silu.

Takže také udalosti ma nenudili ani neunavovali. Okrem toho to bolo aj zábavné.

Zatím posledný spor, ktorý jste vedli se slovenskou politickou reprezentáci, se týkal nové, dlouhá desetiletí stavěné veliké budovy Slovenského národního divadla a peripetii kolem jejího dobudování i osudu scén, na nichž dosud hrajete. Brzy se máte stěhovat. Těšíš se?

V tomto nie som objektívny. Osobne som najintenzívnejšiu, umelecky i spoločensky najzmyslupnejšiu, ale aj najkratšiu etapu svojho divadelného života prežil v Divadle na korze. Trvalo to tri sezóny. Krásna „vzpomínka z mládí“! Tam sme boli všetci slobodnejší, začínali sme s entuziazmom, v divadle sme trávili dvadsať hodín denne. Azda preto sa dodnes cítim lepšie v Divadle Na zábradlí či v Činohráku než vo veľkých divadlách. Nie som až taký nadšenec „megascén“. Mňa v divadle láka, zaujíma a fascinuje jedinečný kontakt medzi javiskom a hladiskom. Ten kontakt býva nepriamo úmerný veľkosti budovy. A v tej novej budove SND nie sú ideálne podmienky práve pre spomínaný kontakt. Je tam síce jedna komorná scéna, blackbox zhruba pre dvesto divákov, ktorý sa zriadil až dodatočne; je to na náš podnet prestavaná skúšobňa. Veľké činoherné javisko je na rozdiel od opernej scény riešené nešťastne a kontakt javiska s hladiskom tam bude veľmi ťažký. Možno sa to však po čase podarí „zabývať“. Nevieť. Budeme sa snažiť preklenúť tú architektonickú bariéru. Ale naša generácia už pomaly v tejto branži končí. S tým sa bude musieť vyrovnáť generácia mojich detí.

ptal se Karel Král